

Kolonialisme på norsk

Er forestillinger om et norsk samfunn med upletta fortid bare skjønmalende myter? Svaret er ja om vi skal tro historiker Finn-Einar Eliassens nye bok. Der stiller han også spørsmålet: Hvor kommer rasismen fra? Riktignok var¹ det Kongen i København som hadde siste ordet i det dansk-norske dobbeltmonarkiet, men nordmenn var med på alle nivåer. Virksomheten satte dype spor også i det norske samfunnet.

Av

Tore Linné Eriksen

Historiker, bokredaktør i *Gnist* og med i redaksjonen for dette nummeret.

I Karibia var både St. Thomas, St. Jan og St. Croix kolonier dit hundrevis av danske og norske skip førte rundt 100 000 slavegjorte afrikanere på 1600- og 1700-tallet. De fleste blei solgt på auksjon på St. Croix, som hadde jordsmonn og nedbør velegna til sukkerplantasjer basert på brutal undertrykking av ufri arbeidskraft. Det er ikke noe som tyder på at slavene fikk bedre behandling eller hadde lavere dødelighet enn i andre plantasjekolonier.

På St. Croix er det anslått at 40 prosent av de nyankomne døde i løpet av fem år. De fleste afrikanerne blei kjøpt langs Gullkysten i dagens Ghana, der Danmark-Norge hadde seks slavefort, med Christiansborg ved Accra som hovedsete. Ni av kommandantene ved

disse festningene var norske. Ved hjelp av et oppdatert statistisk materiale viser Eliassen at menneskehandelen hadde sitt største omfang helt mot slutten av 1700-tallet, da det gjaldt å skaffe seg så mange slaver som mulig før et lenge varsla forbud mot «negerhandelen» trådte i kraft i 1804. Men selve slaveriet på plantasjene blei ikke opphevet før i 1848, der frykt for et større opprør var en av de viktigste grunnene.

Istedenfor å sette opp snevert regnskap for handelen med slaver, viser forfatteren hvor nødvendig det er å se på slavebasert sukkerproduksjon, transatlantisk transport av mennesker og handel med «kolonialvarer» som deler i et større økonomisk og økologisk system. Særlig i de siste tiåra av 1700-tallet ga dette godt utbytte både for statskassa, plantasjeeiere og redere.

1 Finn-Einar Eliassen, *En kort introduksjon til Danmark-Norge som kolonimakt*, Cappelen Damm akademisk, 2024

Kolonivarer

Som globalhistoriker er forfatteren vaksinert mot å se Danmark-Norge mellom 1650 og 1850 som en isolert enhet i den europeiske utkanten. Isteden finner han også her mange av de samme drivkreftene bak kappløpet om arbeidskraft, ressurser og økonomisk profit. Skipsfart, skipsbygging og havnebyer vokste fram og bidro til en norsk handelsflåte i verdensklasse. Raffinering av råsukker var blant de første fabrikkene her hjemme, slik som «Sukkerhuset» på Kalvskinn i Trondheim. Også salg av «kolonialvarer» hadde mange ringvirkninger. Den andre veien blei det sendt store mengder saltsild, klippfisk, tørrfisk, plankebord, kanoner og kuler, der en stor del kom fra vårt land.

I tillegg til at mange nordmenn var engasjert i oppkjøp og transport av slavegjorte afrikanere, møter vi dem også i mange posisjoner i de karibiske koloniene. Den mest kjente av dem, Engelbrecht Hesselberg, fylte mange roller som byfogd, dommer og eier av slaveplantasjer på St. Croix. Etter å ha vært med på å hindre et slaveopprør, ga han i sin rapport til København detaljerte beskrivelser av hvordan 13 afrikanere blei utsatt for langvarig tortur og seigpining med døden til følge. Det går an å være både jurist og torturist.

Kolonien Tharangambadi

Eliassen begrenset seg ikke til den transatlantiske slavehandelen, men retter også blikket mot dansk-norske selskapers og rederes interesser i Asia. Også dette var en del av et europeisk kappløp om handel og økonomisk dominans, der Danmark-Norge etablerte kolonien Tharangambadi allerede i 1620. Flere av guvernørene i India var norske, inkludert et medlem av den fasjonable Anker-familien, kjent fra

Bogstad gård og Eidsvoll i 1814.

Både slavetransporten og Asiahandelen bidro til å bygge opp en norsk handels- og krigsflåte, som fra den andre halvdel av 1700-tallet var blant verdens største. Det skal også godt gjøres å se bort fra at kolonialisme og slavehandel peker fram mot følelser av hvit overhøyhet og rasistisk avhumanisering av afrikanere. Et sted må jo dette komme fra, og interessant nok blei denne virksomheten rettferdiggjort med teologiske argumenter fra prekestoler rundt om i Norge. Det hører også med til historien at norsk medvirkning i slavehandel og kolonisering er grunnen til at Organisasjonen for karibiske stater (CARICOM) i 2013 satte Norge på lista over stater de ønsker å rette erstatningskrav overfor. Verken Danmark eller Norge har vist interesse for å gå inn i forhandlinger om dette, men siste ord er neppe sagt.¹

Det er ikke nødvendig å reise til Karibia for å bli opplyst om dette mørket kapitlet i historien. På Kuben, Aust-Agder Museum i Arendal, finner vi ei permanent utstilling – *Slavegjort*. Utgangspunktet er et forlist slaveskip som dykkere fant utafor byen i 1974. Fregatten *Fredensborg* er et av verdens best dokumenterte vrak fra den transatlantiske slavehandelens dager. Det forteller historien om et skip som frakta eksportvarer til Gullkysten, der det blei tatt om bord 260 slaver, gull og elfenbein. På vei tilbake fra St. Croix blei skipet fylt med råsukker og tobakk. Det er også bevart skipslogg, inventarlist, fotlenker og mannskapsregister med mange norske navn. En tur til Arendal bør være obligatorisk for alle skoleklasser.

¹ <https://www.kubenarendal.no/opplev-paa-kuben/utstillinger/slavegjort/>

..menneskehandelen hadde sitt største omfang helt mot slutten av 1700-tallet, da det gjaldt å skaffe seg så mange slaver som mulig før et lenge varslet forbud mot «negerhandelen» trådte i kraft i 1804.

- Tore Linné Eriksen